

SCIENCE PROBLEMS.UZ

ISSN: 2181-1342 (ONLINE)

№ 5 (3) - 2023

ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ
СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES
AND SOCIAL SCIENCES

ЭЛЕКТРОН ЖУРНАЛ

ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ

ELECTRONIC JOURNAL

ISSN: 2181-1342 (Online)

Сайт: <https://scienceproblems.uz>

DOI: 10.47390/SP1342V3I5Y2023

SCIENCEPROBLEMS.UZ

**ИЖТИМОЙ-ГУМАНИТАР ФАНЛАРНИНГ
ДОЛЗАРБ МУАММОЛАРИ**

№ 5 (3)-2023

**АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО-
ГУМАНИТАРНЫХ НАУК**

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

ТОШКЕНТ-2023

БОШ МУҲАРРИР:

Исанова Феруза Тулқиновна

ТАҲРИР ҲАЙЪАТИ:

07.00.00-ТАРИХ ФАНЛАРИ:

Юлдашев Анвар Эргашевич – тарих фанлари доктори, сиёсий фанлар номзоди, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Мавланов Уктам Махмасабирович – тарих фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Хазраткулов Абдор – тарих фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети.

08.00.00-ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ:

Карлибаева Рая Хожабаевна – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Худойқулов Садирдин Каримович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Азизов Шерзод Ўктамович – иқтисодиёт фанлари доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси Божхона институти;

Арабов Нурали Уралович – иқтисодиёт фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Холов Актам Хатамович – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Шадиева Дилдора Хамидовна – иқтисодиёт фанлари бўйича фалсафа доктори (PhD), доцент в.б, Тошкент молия институти;

Шакаров Қулмат Аширович – иқтисодиёт фанлари номзоди, доцент, Тошкент ахборот технологиялари университети

09.00.00-ФАЛСАФА ФАНЛАРИ:

Ҳакимов Назар Ҳакимович – фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Яхшиликков Жўрабой – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат университети;

Ғайбуллаев Отабек Мухаммадиевич – фалсафа фанлари доктори, профессор, Самарқанд давлат чет тиллар институти;

Ҳошимхонов Мўмин – фалсафа фанлари доктори, доцент, Жиззах педагогика институти;

Носирходжаева Гулнора Абдукаҳхаровна – фалсафа фанлари номзоди, доцент, Тошкент давлат юридик университети.

10.00.00-ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Ахмедов Ойбек Сапорбаевич – филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети;

Кўчимов Шухрат Норқизилович – филология фанлари доктори, доцент, Тошкент давлат юридик университети;

Салахутдинова Мушарраф Исамутдиновна – филология фанлари номзоди, доцент, Самарқанд давлат университети;

Кучкаров Раҳман Урманович – филология фанлари номзоди, доцент в/б, Тошкент давлат юридик университети;

Юнусов Мансур Абдуллаевич – филология фанлари номзоди, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Саидов Улугбек Арипович – филология фанлари номзоди, доцент, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси.

12.00.00-ЮРИДИК ФАНЛАРИ:

Ахмедшаева Мавлюда Ахатовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Мухитдинова Фирюза Абдурашидовна – юридик фанлар доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Эсанова Замира Нормуратовна – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикасида хизмат кўрсатган юрист, Тошкент давлат юридик университети;

Ҳамроқулов Баҳодир Мамашарифович – юридик фанлар доктори, профессор в.б., Жаҳон иқтисодиёти ва дипломатия университети;

Зулфиқоров Шерзод Хуррамович – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлиги университети;

Хайитов Хушвақт Сапарбаевич – юридик фанлар доктори, профессор, Ўзбекистон Республикаси Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Асадов Шавкат Ғайбуллаевич – юридик фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон Республикаси

Президенти ҳузуридаги Давлат бошқаруви академияси;

Сайдуллаев Шахзод Алиханович – юридик фанлар номзоди, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Амиров Зафар Актамович – юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD), Ўзбекистон Республикаси Судьялар олий кенгаши ҳузуридаги Судьялар олий мактаби

13.00.00-ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ:

Ҳашимова Дильдархон Уринбоевна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат юридик университети;

Ибрагимова Гулнора Хавазматовна – педагогика фанлари доктори, профессор, Тошкент давлат иқтисодиёт университети;

Закирова Феруза Махмудовна – педагогика фанлари доктори, Тошкент ахборот технологиялари университети ҳузуридаги педагогик кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тармоқ маркази;

Тайланова Шоҳида Зайниевна – педагогика фанлари доктори, доцент.

19.00.00-ПСИХОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Каримова Васида Маманосировна – психология фанлари доктори, профессор, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Ҳайитов Ойбек Эшбоевич – Жисмоний тарбия ва спорт бўйича мутахассисларни қайта тайёрлаш

ва малакасини ошириш институти, психология фанлари доктори, профессор

Умарова Навбаҳор Шокировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети, Амалий психология кафедраси мудири;

Атабаева Наргис Батировна – психология фанлари доктори, доцент, Низомий номидаги Тошкент давлат педагогика университети;

Қодиров Обид Сафарович – психология фанлари доктори (PhD), Самарқанд вилоят ИИБ Тиббиёт бўлими психологик хизмат бошлиғи.

22.00.00-СОЦИОЛОГИЯ ФАНЛАРИ:

Латипова Нодира Мухтаржановна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири;

Сеитов Азамат Пўлатович – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон миллий университети;

Содиқова Шоҳида Мархабоевна – социология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистон халқаро ислом академияси

23.00.00-СИЁСИЙ ФАНЛАР

Назаров Насриддин Атакулович – сиёсий фанлар доктори, фалсафа фанлари доктори, профессор, Тошкент архитектура қурилиш институти;

Бўтаев Усмонжон Хайруллаевич – сиёсий фанлар доктори, доцент, Ўзбекистон миллий университети кафедра мудири.

ОАК Рўйхати

Мазкур журнал Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Олий аттестация комиссияси Раёсатининг 2022 йил 30 ноябрдаги 327/5-сон қарори билан тарих, иқтисодиёт, фалсафа, филология, юридик ва педагогика фанлари бўйича илмий даражалар бўйича диссертациялар асосий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхати (Рўйхатга) киритилган.

Crossref DOI:

Таҳририят Crossref DOI нинг расмий аъзоси ҳисобланади ва 10.47.390 DOI префиксига эга. Ҳар бир нашр ва илмий мақолага индивидуал Crossref DOI рақами берилади.

Google Scholar

Журнал Google Scholar (Академия) да индексацияланади.

Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари электрон журнали 1368-сонли гувоҳнома билан давлат рўйхатига олинган.
Муассис: “SCIENCEPROBLEMS TEAM” масъулияти чекланган жамият.

Таҳририят манзили:
Тошкент шаҳри, Яккасарой тумани, Кичик Бешёғоч кўчаси, 70/10-уй. Электрон манзил: scienceproblems.uz@gmail.com
Телеграм канал: https://t.me/scienceproblems_uz

МУНДАРИЖА

07.00.00 – ТАРИХ ФАНЛАРИ

<i>Raurov Soyib Saidovich-</i> MUSTAMLAKASHILIK SIYOSATI VA MAHALLIY O'ZINI-O'ZI BOSHQARUV	8-13
<i>Мухамедова Муниса Сабировна</i> ЭКСПЕРТИЗА, АТРИБУЦИЯ И МУЗЕЕФИКАЦИЯ КОЛЛЕКЦИЙ ФАРФОРА И ФАЯНСА	14-22
<i>Қахрамон Бахридинов Набиевич</i> ФАРҒОНА ВОДИЙСИДА БОШЛАНГАН ОЧАРЧИЛИКНИНГ САБАБЛАРИ ҲАМДА 1917-1918 ЙИЛЛАРДАГИ ИҚТИСОДИЙ АҲВОЛ	23-31
<i>Siddiqov Mirshod Baxtiyorovich</i> TOSHKENT PROTEZ-ORTOPEDIYA SANOAT KORXONASINING FAOLIYATI (1941-1945 YILLAR)	32-37

08.00.00 – ИҚТИСОДИЁТ ФАНЛАРИ

<i>Курпаяниди Константин Иванович</i> KICHIK SANOAT KORXONALARINING INSTITUTSIONAL MUNITINING TADQIQOT METODOLOGIYASINING AYRIM XUSUSIYATLARI	38-50
<i>Хажимуратов Абдуқаҳҳор Абдумуталович</i> ОЛИЙ ТАЪЛИМ ИЛМИЙ МУҲИТИДА ИНСОН КАПИТАЛИНИ ФАОЛЛАШТИРИШ МАСАЛАСИ	51-65
<i>Очилов Немат Явқочович</i> ҲУДУДЛАРНИ ИЖТИМОИЙ-ИҚТИСОДИЙ РИВОЖЛАНТИРИШНИ БАҲОЛАШ ВА ПРОГНОЗЛАШТИРИШНИНГ УСЛУБИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ	66-73
<i>Nuraliyev Temurjon Erkinjon o'g'li</i> BIZNES JARAYONLARINI AVTOMATLASHTIRISHNING ANAMIYATI VA UNING TASHKILOT SAMARADORLIGIGA TA'SIRI	74-82
<i>Қаршиев Келдиёр Эшпулатович</i> ЎЗБЕКИСТОН СУҒУРТА БОЗОРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ЙЎЛЛАРИ ХИТОЙ ТАЖРИБАСИ АСОСИДА	83-87
<i>Isomitdinova Gulbaxor Kurbonaliyevna</i> INVESTITSIYALARNING IQTISODIY ANAMIYATI VA UNING YANGI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI	88-98
<i>Normatova Madinaxon Ibrohimjon qizi, Xamidova Mamlakat To'xtasinovna</i> KOMPANIYALAR FAOLIYATINI TASHKIL ETISHDA MARKETING TADQIQOTLARINING ANAMIYATI	99-107
<i>Фаттахова Муниса Абдухамитовна</i> ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ НА КОНКУРЕНТНЫЕ ПРЕИМУЩЕСТВА КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ.....	108-117
<i>Zaynutdinova Umida Djalalovna</i> THEORETICAL DESCRIPTION OF THE MARKETING SYSTEM OF AUTOMOTIVE ENTERPRISES	118-127

09.00.00 – ФАЛСАФА ФАНЛАРИ

<i>Shigabutdinova Dina Yassaviyevna</i> THE LINGUISTIC SYSTEM OF THE PHILOSOPHY OF GRAMMAR.....	128-134
<i>Sattarov Fozil Faxritdinovich</i> O‘SMIRLARNI XULQ-ATVORIDAGI MUAMMOLARNI HAL QILISH	135-140
<i>Пардаева Марҳабо Давлатовна</i> НАҚШБАНДИЯ ТАЪЛИМОТИ НАВОИЙ ИЖОДИНИНГ ҒОЯВИЙ АСОСИ СИФАТИДА.....	141-147
<i>Kurbanova Sevara Asanbaevna</i> THE USAGE OF JADID METHODS IN DEVELOPING YOUTH LEARNING COMPETENCE...	148-155

10.00.00 – ФИЛОЛОГИЯ ФАНЛАРИ

<i>Xusanova Yulduz Abdirazzoqovna</i> THE INNOVATIVE APPROACH IN LEXICAL UNITS ON JOURNALISM	156-160
<i>Xolmatova Malika Ibadullayevna</i> INGLIZ VA O‘ZBEK TILLARIDAGI ADJEKTIV KOMPONENTLI KOMPARATIV FRAZEOLGIK BIRLIKARNING QIYOSIY TAHLILI	161-166
<i>Raximova Muyba Temirovna</i> NEMIS TILIDAGI PAYT ERGASH GAPLI QO‘SHMA GAPLARNING O‘ZBEK TILIDA LEKSIK IFODALANISHI	167-172
<i>Ruzieva Djuletta Elmurodovna</i> NEMIS TILIDAGI MODAL FE‘LLARNING O‘ZBEK TILIDA SINTAKTIK IFODALANISHI	173-178

13.00.00 – ПЕДАГОГИКА ФАНЛАРИ

<i>Jumaboyev Nabi Pardaboyevich</i> SHARQ MUTAFAKKIRLARI TA‘LIMOTLARI MAZMUNIDAGI ESTETIK, MA‘NAVIY, TARBIYAVIY QADRIYATLARDAN FOYDALANISH OMILLARI	179-187
<i>Одилов Ёрқин Жўраевич</i> ФИЗИКА ФАНИ АСОСИДА ТАЛАБАЛАРНИ ЛОЙИХАВИЙ-КОНСТРУКТОРЛИК ФАОЛИЯТИГА ТАЙЁРЛАШ	188-193
<i>Mamatqosimov Jahongir Abirqulovich</i> ETYUDLAR ORQALI BO‘LAJAK REJISSORLARNING KASBIY BILIM VA KO‘NIKMALARINI TAKOMILLASHTIRISH	194-199
<i>Babadjanov Axmadjan Xudoyberdiyevich</i> TALABALARGA TASVIRIY SAN‘ATDAN PORTRET CHIZISHNI O‘RGATISHDA FIZIOGNOMIKANING TUTGAN O‘RNI	200-208
<i>Хакимова Дилдора Машрабжоновна</i> ИННОВАЦИОННАЯ КОМПЕТЕНТНОСТЬ НЕОТЪЕМЛЕМАЯ ЧАСТЬ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПЕДАГОГА	209-213
<i>Bo‘riboeva Dilraboхon Norboy qizi</i> TALABALARNING GRAFIK KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI	214-217
<i>Kadirov Ramz Turabovich</i> KVINTILIAN NUTQIY USLUBLARINING TALABA-AKTYORLAR SAHNAVIY NUTQINI TAKOMILLASHTIRISHDAGI PEDAGOGIK AHAMIYATI	218-222

<i>Usmanov Botir Allaberdiyevich</i> INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARI TAYYORLASH TIZIMINI TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI	223-230
<i>Nusharov Bobir Bolbekovich</i> BO'LAJAK TASVIRIY SAN'AT O'QITUVCHILARINI KASBIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISH TEXNOLOGIYALARINING PEDAGOGIK DOLZARB MASALALARI.....	231-236
<i>Mamatqosimova Nodira</i> BO'LAJAK MADANIYAT XODIMLARINING BADIY DIDINI RIVOJLANTIRISHDA SENOGRAFIYA MASALALARI	237-241
<i>Eliboyeva Lola Sulaymonovna</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA BILIMLARNI O'ZLASHTIRISHNING DIDAKTIK ASOSLARI	242-247
<i>Mustafayev Yoqubjon Xayrullayevich</i> JISMONIY TARBIYA MUTAXASSISLARINI KOMPETENTLI TAYYORLASHNING DIDAKTIK MASALALARI	248-253
<i>Inoyatov Odiljon Sobitovich, Yakubova Nafisa Odiljanovna</i> O'QUVCHILAR BILISH VA GRAFIK FAOLIYATINING RIVOJLANTIRISH PEDAGOGIK MUAMMOLARI	254-261
<i>Raxmanova Dildora Abdulxamid qizi</i> O'QIB TUSHUNISH KO'NIKMASINI RIVOJLANTIRISHDA METAKOGNITIV STRATEGIYADAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	262-266
<i>Yusupova Shoxista Alimjanovna</i> TASVIRIY SAN'AT TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA QO'YILADIGAN ZAMONAVIY PEDAGOGIK TALABLAR	267-273
<i>Пуримбетов Бахыт Аллабаевич</i> БЎЛАЖАК ЎҚИТУВЧИЛАРНИНГ ТЕАТР ПЕДАГОГИКАСИДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ	274-279
<i>Байбаева Мухайё Худайбергеновна, Имомов Инъомиддин Абдулхамидович</i> БОШҚАРУВ ФАОЛИЯТИДА СОҒЛОМ ВА ИЖОДИЙ МУҲИТНИ РИВОЖЛАНТИРИШДА БОШҚАРУВ КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИ (HARD SKILLS) ВА (SOFT SKILLS) РАҲБАР ПРОФЕССИОНАЛИЗМИНИ ИФОДАЛАШ БИРЛИГИ СИФАТИДА	280-285
<i>Мельзиддинов Руслан Адхамович</i> ФУТБОЛЧИЛАРНИНГ ТЕХНИК-ТАКТИК ҲАРАКАТЛАРИ САМАРАДОРЛИГИНИНГ ЖИСМОНИЙ ТАЙЁРЛАНГАНЛИК ДАРАЖАСИ БИЛАН БОҒЛИҚЛИГИ	286-292
<i>Хуррамов Рустам Сайфиддинович</i> BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QUVCHILARINING EVRISTIK QOBILİYATINI RIVOJLANTIRISH	293-299
<i>Kayumov Erkin Kazakbayevich</i> TO'GARAK MASHG'ULOTLARIDA O'QUVCHILARNI KAMOLIDDIN BEHZODNING IJODI BILAN TANISHTIRISHNING AHAMIYATI	300-310

08.00.00 – Иқтисодиёт фанлари

Хажимуратов Абдуқаҳҳор Абдумуталович,
Иқтисод фанлари доктори,
Фарғона жамоат саломатлиги тиббиёт институти
“Ижтимоий фанлар” кафедраси доценти

ОЛИЙ ТАЪЛИМ ИЛМИЙ МУҲИТИДА ИНСОН КАПИТАЛИНИ ФАОЛЛАШТИРИШ МАСАЛАСИ

Аннотация. Мақолада инновацион тадбиркорликни ривожланишига асос бўлган интеллектуал капитални фаоллаштириш масалалари ўрганилган. Бунга кўра, Ўзбекистондаги олий таълим муассасаларида эркин бозор механизмларини шаклланиши жараёнида, инновация фирмаларини ташкил этиш ва пировард илмий маҳсулот яратишда бугунги кунда учрайдиган қатор муаммолар аниқланиб, уларнинг ечимлари кўрсатилган.

Калит сўзлар: инновация, инновацион ғоя, инновацион тадбиркорлик, инновация муҳити, инновацион фирма, инновацион жараён, инсон капитали, инновацион маҳсулот.

Хажимуратов Абдуқаҳҳор Абдумуталович,
Доктор экономических наук,
Ферганский медицинский институт общественного
здоровья, доцент кафедры «Общественных наук»

ВОПРОСЫ АКТИВИЗАЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В НАУЧНОМ КЛИМАТЕ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы активизации интеллектуального капитала как основа развития инновационного предпринимательства. При этом, определен ряд проблем в высших учебных заведениях Узбекистана в процессе становления свободного рыночного механизма при организации инновационных фирм и создания конечного научного продукта и указывается пути их решения.

Ключевые слова: инновация, инновационная идея, инновационная предпринимательства, инновационный климат, инновационная фирма, инновационный процесс, человеческий капитал, инновационный продукт.

Khajimuratov Abdukakhkhor Abdumutalovich,
Doctor of Economics, Fergana Medical Institute of Public Health
Associate Professor of the Department of "Social Sciences".

THE ISSUE OF HUMAN CAPITAL ACTIVATION IN THE SCIENTIFIC ENVIRONMENT OF HIGHER EDUCATION

Abstract. The article examines the issues of intellectual capital activation which is the basis for the development of innovative entrepreneurship. Accordingly, a number of problems encountered today in the process of formation of free market mechanisms, organization of innovation firms and creation of the final scientific product in higher education institutions in Uzbekistan are identified and their solutions are indicated.

Key words: Innovation, innovative idea, innovative entrepreneurship, innovation environment, innovative firm, innovative process, human capital, innovative product..

DOI: <https://doi.org/10.47390/SP1342V3I5Y2023N06>

Кириш. Ўзбекистон ҳаётида бундан буёнги инновацион муҳитни яхшиланиб боришининг зарурияти – Ўзбекистон Президентининг ташаббуси билан белгиланган мамлакатимиз стратегиясининг 15 та йўналишларидан бири сифатида белгиланган. “Иқтисодиётда янги натижа ва ютуқларга, миллий рақобатбардошликни оширишга эришиш учун инновацияларни кенг миқёсда жорий этиш зарур” [1.138]. Бу борада инсон капиталига алоҳида эътибор берилмоқда. 2022-2026 йилларга мўлжалланган Ўзбекистон Республикаси инновацион ривожланиш Стратегиясининг (кейинги ўринларда — Стратегия) асосий йўналишларидан бир этиб инновацион фаолият бошқарувида инсон капиталини янада ривожлантириш кўзда тутилган [2]. Шунга кўра, мамлакатимизда уни амалга ошириш борасида жадал равишда чора-тадбирлар, ишлар амалга оширилиб, салмоқли натижаларга эришилмоқда.

Дунё мамлакатлари тараққиётига баҳо берувчи нуфузли халқаро рейтинглар қаторида, хусусан мамлакатлар инновацион ривожланиш даражасини кўрсатувчи Глобал инновацион индекс рейтингда Ўзбекистон 2022 йилга келиб 2015 йилга нисбатан 40 поғона кўтарилди ва 82 ўринни эгаллаган, шунингдек инновациялар бўйича “глобал етакчилар” сифатида алоҳида қайд этилиб – Ўзбекистон илк бора Марказий ва Жанубий Осиё минтақасида Ҳиндистон ва Эрондан кейин инновациялар бўйича топ-3 давлатлардан бири бўлди [16].

Бинобарин, бундай ўсиш жараёнида мамлакатимизда олиб борилаётган ислохотларни янада жадаллаштириш заруриятидан келиб чиқиб, инсон капиталини фаоллаштириш масаласи, олимларимиз олдида турган долзарб вазифа бўлиб қолмоқда. Шундай фикрлашдан келиб чиқиб, мақолада давлатимиз раҳбарининг мамлакатимиз тараққиёт стратегиясини белгилаб, инновацион тадбиркорликни ҳар томонлама ривожлантиришга қаратилган тарихий қарорларига назарий жиҳатдан асосландик [2].

Адабиётлар таҳлили ва методология. Аниқлашимизга кўра, илмий муҳитда инсон капиталининг моҳияти ва уни фаоллаштириш масаласи бўйича қуйидаги илмий қарашларни келтириш мумкин:

1) Ғарб иқтисодчилари Нобель мукофотининг лауреатлари Т. Шульц ва Г.Беккерлар илк бор XX асрнинг 70 - йилларида инсон капитали назариясига асос солганлар. Бу назарияда унинг шартлари, инвестиция сифатидаги асосий характеристикаси кўрсатилган ва ниҳоят, инсон капитали иқтисодий ўсишнинг асосий шарти, деган хулосага келинган [4.401];

2) Ю.В.Друкнинг илмий қарашларида, инсон капитали кенг маънода – жамият ва оила ривожланишидаги, иқтисодий ривожланишнинг унумдорли интенсификацияси омили сифатида кўриб чиқилган [5.292];

3) О.Э. Отто инсон капиталини шаклланиш омилларини Ўзбекистон мисолида анализ қилиб, ҳар қандай иқтисодий система типининг асосида улар ичида энг етакчиси - иқтисодиётнинг асосий унумдорлик ресурси бўлган инсон капитали ётади, деб белгиланган [6.388];

4) А.Э.Сулейманкадиева, М.А.Петров, И.Н.Александров ва О.А.Папазоваларнинг илмий қарашларида, инсон капиталига юқори баҳо берилган, яъни иқтисодий ўсиш омилларининг (ер, меҳнат, капитал, тадбиркорлик қобилияти) сафига бешинчи қилиб, интеллектуал капитални ҳам қўшганлар. Шунингдек, Россия таълим системасидаги асосий тенденция аниқланиб, яъни инсон капитали ривожланишини бутун жамият интеллектуаллашуви жараёнининг пойдевори сифатида талқин қилинган [7.1557];

5) П.Ю.Малехина, А.Г.Дмитриевлар илмий қарашларида эса, инсон капиталига унинг инвестиция ва жамғариш натижасига кўра, шаклланган соғлиғи, билими, тажрибаси ва мотивациялари сифатида қаралган [8.357];

6) Л.П.Клеева қарашларида инсон капиталини ривожлантиришни фаоллаштириш мақсадлари, мамлакатнинг миллий мақсадларида эришилган ютуқларига мос келишини, яъни инсон капиталининг моҳияти миқдор (аҳолининг ўсиши) ва сифат (билими, тажрибаси, кўникмаси ва б.) кўрсаткичлари билан характерланади, деган фикрни илгари сурган [9.1];

7) А.Яров тадқиқотларида Т.Шульс назариясига асосланиб, инсон омилини ривожлантириш зарурияти иқтисодий ўсишнинг шарти ва мақсадидир, деган хулосага келган [10.43];

8) А.Артамонова ва С.Симоненколар юқоридагилардан фарқли равишда, (Л.П.Клеева сизари) инсон капиталини кўпайтириш муаммосини минтақалардаги аҳолининг табиий ўсишига боғлиқликда кўрадилар [11.1].

9) Н.Зуфарова қарашларида иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида олийгоҳлар бренд капиталини шакллантириш долзар масала эканлиги ҳақида фикр юритилади ва бунинг асоси инсон капиталидир дейилган [12.109];

10) Т.Қутибоев тезисларида инсон капиталига оид, фақат аср бошларидаги мавжуд фикрлар системалаштирилган ва унинг салоҳиятини ошириш бозор механизмларига боғлаш зарурияти таърифлаган [12.694].

Бу илмий қарашлар ичидан ажратиб кўрсатиш мумкинки: Масалан, О.Э. Отто Ўзбекистондаги олий таълим муассасалари фаолиятига таъриф берганлигини учратамиз. Бироқ, масалага танқидий ёндашган бирорта фикрни учратмадик. Ваҳоланки, бугунги кунда илмий муҳитда инсон капиталини ривожланишидаги пишиб етилган қатор муаммолар ўрганилмай келинмоқда. Шундай экан, уларни аниқлаш ва ечимини топиш ушбу масала билан шуғулланишга олиб келди.

Тадқиқот методологияси. Мақолада инсон капиталини фаоллаштириш ва уни бошқариш жараёнини тарихий, иқтисодий, мантиқий тамойиллари, детерминистик ёндашув ва дискурс таҳлил усулида кўриб чиқдик. Шунингдек, тадқиқотларни амалга оширишда илмий абстракциялаш, гурухлаш, тизимли таҳлил усулларидан фойдаланилди.

Тадқиқотнинг мақсади – Ўзбекистонда ривожланган мамлакатлар тажрибасига биноан, эркин бозор механизмларини жорий этиш жараёнида инновацион тадбиркорликнинг самарали ишлаш механизмини яратилишига кўмаклашидир.

Муҳокама. Маълумки, ҳар қандай иқтисодий системада инсон салоҳияти жамият миллий бойлигининг бир қисмини ташкил этади. Фақат бозор иқтисодиёти шароитида муайян инсоннинг ижодий ва ишлаб чиқарувчи кучлари инсон капитали сифатида майдонга чиқади.

Инсон капитали назариясининг қиммати шундаки, бу назария олдин – “харажатлар тармоқлари” деб ҳисобланган таълим, соғлиқни сақлаш, маданият ва фан тармоқларини моддий ишлаб чиқариш тармоқлари билан бир қаторга қўяди. Шу билан бирга хўжалик юритувчи субъектларнинг рақобатбардошлиги моддий, технологик, инновацион ва бошқа шу каби омилларга бевосита боғлиқ. Улар ичида инсон салоҳияти ва ундан фойдаланиш даражаси алоҳида аҳамият касб этади.

Бинобарин, инновацион тадбиркорлик фаолиятининг манбааси - интеллектуал капитал ҳисобланади. Ўз навбатида, интеллектуал капитал ёки инсон капитали деб аталмиш шу жараёндаги инновацион маҳсулот, ҳизмат турларини яратиш манбаи ҳисобланади.

“Инсон капитали” терминини фанга биринчи бўлиб, ўтган асрнинг 70 - йилларида 1979 йилда Нобель мукофотини олган Теодор Шульц киритган. Жумладан, Шульц Германия ва Япония мамлакатларининг урушдан кейинги ноодатий иқтисодий ўсиш суратлари сабабларини тадқиқ қилишда, шундай ҳулосага келганки – миллий иқтисодиётни тиклаш тезлиги, аҳолининг соғлиғи ва билимига боғлиқ. Бу мамлакатларнинг тажрибаси кўрсатадики, мамлакат бутунлай вайрон қилинган бўлсада, агар у сифатли инсон капиталига эга бўлса, мамлакатни тиклаш ва кейинги иқтисодий ўсишига эришиш мумкин [4.401].

Т.Шульц, камбағал кишиларнинг яшаш даражасини яхшиланиши, фақат ер, технология ёки ишлашга эмас, балки билимга боғлиқ деб белгилайди. Шульц иқтисодиётнинг бу сифат даражасини “инсон капитали” деб атайди ва қуйидаги аниқлашни илгари суради: “Инсондаги барча қобилиятлар - туғма ёки ҳаёт давомида эришилган қобилиятлардан иборат”. Бунга кўра, у ҳар бир инсон туғма қобилиятини аниқлайдиган, индивидуал генлар набори билан туғилади, дейди.

Бу фикрга кўра, Т. Шульс ўз тадқиқотларида қуйидагиларни аниқлаган. Инсон капитали: - қобилиятлар, кўникмалар шаклида заҳира ҳисобланади; - катта харажатларни талаб қилади; - инвестициялар даври узоқ, яъни 12-20 йилни ташкил этиб, инвесторга иқтисодий ва ижтимоий самарага эга бўлишни ва юқори даромад олишини таъминлайди; - уни ташувчиси тирик шахс бўлганлиги сабабли, ундан ажратиб бўлмайди; - унга эга бўлган шахс томонидан бошқарилади; - ундан фойдаланиш даражаси, эгасининг шахсан харақатига боғлиқ; - ҳуллас, иқтисодий ўсишнинг асосий шартидир.

Ривожланган мамлакатларда салкам чорак асрдан сўнг ўтказилган кўпчилик тадқиқотлар натижалари Т.Шульснинг ҳамкори бўлмиш Нобель мукофотининг лауреати Г.Беккернинг “инсон ресурслари сифати рақобатдаги ютуқларни белгилайди”, деган ҳулосасини тасдиқлаган.

Бизнинг мамлакатимизда инсон капитали назариясига бўлган эҳтиёж, фақатгина ўтган асрнинг 90 – йиллари арафасида, яъни бозор иқтисодиётига ўтилиши шароитида сезила бошланди. Бинобарин, бозор иқтисодиётини яратилиши палласида инсон капитали масаласи кўпчилик олимларимизни ўзига жалб қилди. Бу вазиятда олимларимиз ўртасида “инсон ҳам капитал бўладими”, – деган мунозаралар кенг тарқалган эди. Ахир социализм даври илмий мухитида бундай тушунчанинг ўзи бўлмаган. Ва ниҳоят, давомли мунозаралардан сўнг, инсон капиталининг амал қилиши, бозор муносабатларининг (капитализмдаги сингари) таркибий қисми эканлиги

тушуниб етилди. Шу тариқа, Мустақил Ҳамдўстлик Мамлакатларида, шунингдек Ўзбекистонда ҳам, бу муаммони ҳар тарафлама ўрганиш долзарб масалага айланди.

Мавзунини ўрганишда маълум бўлишича, илмий муҳитда инсон капитали, унинг таркибий қисмлари ва фаоллаштириш мезонлари ҳақида ягона бир ёндашув мавжуд эмаслигини айтиш мумкин. Уларни кўриб чиқамиз.

В.Ю.Друк: “Кенг маънода инсон капитали – бу жамият ва оила ривожланишидаги, меҳнат ресурсларининг билим, интеллектуал ва бошқарув меҳнатларини ўз ичига оладиган, иқтисодий ривожланишнинг унумдорли интенсификацияси омилидир”, деган [5.292].

О.Э. Отто америкалик иқтисодчи С.Кузнец назариясига асосланиб, иқтисодий ўсишнинг барча зарурий ва етарли омиллари ичидан, биринчи даражали сифатлиси қилиб жамғарилган миллий инсон капиталини ажратиб кўрсатганлигини манбааларга асосланиб эслатиб ўтади. Инсон капиталини шаклланиш омилларини анализ қилиб, ҳар қандай иқтисодий система типининг асосидаги омиллар ичида энг етакчиси - иқтисодиётнинг асосий унумдорлик ресурси бўлган инсон капитали ҳисобланади” деган хулосага келган [6.388].

П.Ю.Малехина, А.Г.Дмитриевлар: “Инсон капитали – бу инсоннинг инвестиция ва жамғариш натижасига кўра, ижтимоий ишлаб чиқаришнинг у ёки бу соҳасида мақсадга мувофиқ фойдаланаётган кишига, меҳнат унумдорлигини ва даромадларини оширишга имконият берувчи соғлиғи, билими, тажрибаси ва мотивацияларидир” деб талқин қилганлар [8.357].

Л.П.Клеева: “Инсон капитали деганда, биз кишининг мамлакат социал-иқтисодий ривожланишига қўшадиган хиссасидаги, у меҳнатининг унумдорлиги ва сифатида боғлиқ бўлган, ҳамма нарсаларни: интеллект, соғлиғи, билими, қобилияти, яшаш сифатларини тушунамиз” дейди [9.1].

А.Яров талқинида “Инсон капитали – муайян инсонда мавжуд бўлган билим, тажриба, кўникма ва қобилиятларнинг умумий йиғиндиси бўлиб, ундан оқилона фойдаланиш давлат ва жамият ривожланишида муҳим омил бўлиб ҳисобланади” [10.43].

А.Артамонова ва С.Симоненколар юқоридагилардан фарқли равишда, (қисман Л.П.Клеева сизгари) инсон капиталини кўпайтиришни минтақалардаги аҳоли сони ошиши билан боғлиқ бўлган ва уларни рухий ва жисмоний соғлиғи, ижтимоий фойдали кўникмалари ва шахсий салоҳияти, яъни ўз компетенциясини кенгайтириш даражаси қобилиятларидан иборат деб талқин этадилар [11.1].

Юқоридагилардан кўриниб турибдики, инсон капиталини аниқлашда турлича ёндашувлар мавжуд. Аммо улардаги умумийлик - бозор иқтисодиёти шароитида инсоннинг ижодий ва ишлаб чиқарувчи кучлари инсон капитали сифатида майдонга чиқишини сезиш мумкин.

Бозор шароитида, инновацион жараённинг пировард маҳсули бўлмиш, инновацион маҳсулот - бу инсон капитали асослигидаги инновацион фаолиятнинг, ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш ва янги ёки такомиллаштирилган маҳсулотларни қўллаш (улардан фойдаланиш) якуни сифатида олинган натижасидир. Бунинг натижасида инноватор – тадбиркор ёки унинг фирмаси, ўзининг ҳаракатлари, яъни уддабуронлиги билан товар бозорида рақобат устунлигини олади, яъни бозорда новатор - тадбиркорга ортиқча, устама фойда таъминлайдиган вазиятни, имкониятни вужудга келтиради.

Бу – илмий тадқиқотлар ва ишланмаларнинг натижаларидан, ишлаб чиқариладиган маҳсулот ёки хизматлар сифатини яхшилаш, уларни тайёрлаш технологиясини такомиллаштириш учун фойдаланишга ва номенклатурасини кенгайтириш ва янгилаш учун тижоратлаштиришга қаратилган тадбиркорлик фаолиятidir. Аниқроғи, инновацион тадбиркорлик фаолияти ёки инновацион тадбиркорлик деб аталади. Бошқача қилиб айтганда, инновацион тадбиркорлик – бу, тадбиркорлик фаолиятининг алоҳида бир кўриниши бўлиб, дастлабки фан янгиликларини тадқиқ қилиш ва сотиш билан шуғулланадиган илмий корхонанинг ўзига хос кўринишидир.

Бу жараён сифатида - тижорат мақсадида алоҳида корхонадагина эмас, балки бутун халқ хўжалиги миқёсида янги техника ва технологияларни, меҳнатни ташкил этиш ва бошқаришни ишлаб чиқаришга татбиқ этиш кўринишида юз беради.

Инновацион муҳит кўринишида эса - бу тижорат билан боғлиқ фаолиятнинг, ташкилий алоқаларнинг алоҳида ҳилма-ҳиллиги билан, функционал структурасининг ривожланганлиги ва мослашувчанлиги билан, кенг мослашиш имкониятлари ва венчур (таваккалчилик) капиталдан фойдаланиш билан таъсифланади. Шундай, инновацион муҳит маъносида, инновацион жараён қатнашчиларига таалуқли бўлган ички ва ташқи вазият, имкониятларнинг бирикмасидир. Бу фаолиятларнинг барчасини ҳаракатга келтирувчи драйвери – инсон капитали ҳисобланади. Демак, инноватор тадбиркорликка кириш жараёнида, аввало ўзида инсон капиталини мужассамлаштириши лозимлиги кўриниб турибди.

Аниқлайдиган бўлсак, **инсон капитали** – муайян инсонда мавжуд бўлган билим, тажриба, кўникма ва қобилиятларнинг умумий йиғиндисидан иборат бўлган мотивациялашган фаолиятдир, десак ўйлаймизки мантиққа мос келади. Чунки, инсондаги бу қобилиятлар муайян мотивация туфайлигина капиталга айланади. Аксинча ҳолатда эса капитал тусида бўлмайди.

Зеро, ҳар қандай инсондаги интеллектуал қобилиятларнинг йиғиндиси ҳам капиталга айланавермайди. Пул фақат қўшимча қиймат олиш мақсадида сарфланганда капиталга айланганидек, инсондаги бу интеллектуал қобилиятлар йиғиндиси ҳам, (инновацияларни яратиш жараёнида) тижорат мақсади томон йўналтирилганда, яъни фойда олиш мақсадида сарфлангандагина капиталга айланиши мумкин, яъни инсон капитали кўринишини олади.

Лекин барча олимлар, илмий-тажрибали кишилар, интеллектуал қобилиятлар эгаси бўлиб, инсон капиталининг манбалари ҳисобланади (қалбаки олимлар бундан мустасно). Албатта, бу ҳали заҳира кўринишида турибди. Ушбу ўринда В.Щетинин таъкидлайдики, инсон капитали – бу ҳар бир одамда мавжуд бўлган билимлар, қобилиятлар ва мотивацияларнинг заҳирасидир [14]. Ваҳоланки, бундай аниқлаш инсондаги мавжуд бўлган интеллектуалларни капиталлашув жараёнини англамайди. Бу кўриниш инсон капитали эмас.

Булардан қандайдир қисми мотивация туфайли инсон капиталига айлана олади. Аксинча, аксарият ҳолатда кўпчилиги эса, ўз интеллектуал қобилиятларини ишга солмай, балки мотивациянинг йўқлиги сабабли, истак билдирмай кундалик оддий мажбуриятни бажариш билан машғул бўлиб, бир четда қолиб кетади. Ҳар хил сабабларга кўра мавжуд имкониятлардан, фойдалана олмаслик оддий ҳолат. Демак,

бозор иқтисодиёти шароитидагина инсоннинг ижодий ва ишлаб чиқарувчи кучлари инсон капитали сифатида майдонга чиқа олади.

Вахоланки, инноватор-тадбиркор тайёр ҳолда туғилмайди, балки у ўзининг хоҳишига кўра, ўқиб ўрганиши, изланиши, ҳаракат қилиши ва доимий равишда амалиётдан тажриба орттириши орқали шаклланади. Шу аснода у, мотивация туфайли тижорат сирларини бирин-кетин эгаллайди ва шундагина ўз мақсадига етиши мумкин.

Инсон капиталидан унумли фойдаланиш давлат иқтисодий ривожланиши ва жамият тараққиётида муҳим омил бўлиб ҳисобланади. Бинобарин, ҳозирги даврда инсон капитали – иқтисодий ўсиш ва ривожланишнинг асосий омили сифатида тадқиқ этилиши ва унинг долзарблиги давлат ва жамият ривожи ҳамда иқтисодий, интеллектуал ва ижтимоий тараққиёт барқарорлигини таъминлайди. Шунингдек, миллий ва умуминсоний қадриятларни тиклаш ва юксалтиришда, таълим ва тарбиянинг уйғунлигини таъминлашда ўз ифодасини топади.

Ҳозирги даврда, анъанавий таълимга йўналтирилган университетлар ҳам, ўз функцияларини трансформация этаётган классик таълимдаги университетлар ҳам, тадбиркорлик ва стартап лойиҳалар, илмий фаолият натижаларини тижоратлаштириш, таълим орқали консалтинг хизматлари ва бошқа турдаги хизматларини, бизнес ва инвестиция фаолиятини юритаётган тузилмадаги ташкилотларга қаратмоқда. Университет фаолиятидаги глобаллашув жараёни хорижий университетларда илмий ишланмаларни тижоратлаштириш, фан ва таълим орқали қўшимча даромад олиш, асосий ривожланиш талаби сифатида ўрганилмоқда.

Шунга кўра, замонавий фан-техника тараққиёти қуйидаги хусусиятларни биринчи даражали режа қилиб олдинга сурмоқда. Бу - инновацион тадбиркорликнинг ахборот технологияси, интеллектуал мулк, ташкил этиш, илм-фан кадрларининг маълумоти ва классификацияси. Демак, инновацион тадбиркорлик, инновацион жамиятнинг реал ҳолатига боғлиқ бўлиб, инновацион жараёнларни стратегик бошқаришни тақозо этади.

Бу борада айтиш лозимки, ҳозирда жаҳоннинг илғор ва ривожланган мамлакатларида инсон капиталининг миллий бойликдаги салмоғи 80-90 фоизни ташкил этади [6.388]. Россияда бу кўрсаткич анчагина паст даражада эканлиги қайд этилган. Чунки, ривожланган мамлакатларда инсон капитали, табиий ресурслар ва жисмоний капиталнинг ўзаро нисбатлари 43:20:6 ни ташкил этса, Россияда бу кўрсаткич – 5:4:1 дан иборат холос [9.1]. Ўзбекистонда эса бу кўрсаткичлар яна ҳам паст бўлиши турган гап. Бу шундан далолат берадики, шунинг учун ҳам мамлакатнинг социал-иқтисодий ривожланиши стратегиясида инсон капиталини ривожлантиришни фаоллаштириш муаммоси ўз аксини топганлиги бежиз эмас [2].

Инсон капиталининг аҳамиятига кўра, А.Э.Сулейманқадиева, М.А.Петров, И.Н.Александров ва О.А.Папазоваларнинг илмий қарашларида, иқтисодий ўсиш ва ҳозирги жамият ривожланишининг омиллари (ер, меҳнат, капитал, тадбиркорлик қобилияти) бешинчиси қилиб қўшиб, интеллектуал капитални ҳам қўшилишини таъкидланганлиги, мантиқан ўринли деб ҳисоблаймиз. Шунингдек, улар ҳақли равишда “Янги билимларни фаол такрор ишлаб чиқарувчи, яъни иқтисодиёти интеллектуалоемкости ўсиб боровчи мамлакатлар, 2030-2050 йилларга бориб, жаҳон

иқтисодиётида лидерлик позициясини ушлаб қолиш қобилияти туфайли, ривожланган мамлакатлар бўла оладилар, деган фикри билдирганлар [7. С. 1558].

Шунинг учун, билвосита ҳозирги бозор иқтисодиёти шароитида мамлакатимиз иқтисодиётини янада ривожлантириш мақсадида инновацион фаолиятга алоҳида эътибор берилмоқда. Бунинг негизида эса инсон капитали мужассамлашган бўлиб, кейинги йилларда уни ривожлантиришни фаоллаштириш масаласи долзарб муаммо бўлиб келмоқда.

Ўзбекистон Республикасини 2019-2021 йилларда инновацион ривожлантириш стратегиясининг бош мақсади этиб **инсон капиталини** ривожлантириш белгиланган эди. Шундан келиб чиқиб, иқтидорли ёшларнинг ташаббусларини қўллаб-қувватлаш ҳамда уларнинг илмий салоҳиятини ривожлантириш мақсадида Инновацион ривожланиш вазирлиги ҳузурида Ёшлар академияси ташкил этилди.

2021 йил апрель ойида иқтисодиётнинг реал сектори ва ижтимоий соҳа эҳтиёжларидан келиб чиқиб, илмий фаолият натижаларини тижоратлаштириш самарадорлигини юксалтириш, шунингдек, хорижий технологиялар трансферини амалга ошириш ва маҳаллийлаштиришга кўмаклашиш мақсадида Инновацион ривожланиш вазирлиги ҳузурида Инновацияларни жорий қилиш ва технологиялар трансферининг миллий офиси ташкил этилди.

Ҳудудларда инновацион фаолиятни янада жадаллаштириш, мавжуд ижтимоий-иқтисодий муаммоларга илмий-техник ечимлар таклифини шакллантириш, ҳудудий илмий-тадқиқот лойиҳаларининг тижоратлаштирилишини таъминлаш, аҳолининг, хусусан, ёшларнинг «маҳаллабай» тарзда ғоя ва ташаббусларини қўллаб-қувватлаш тизимини тўлиқ ташкил этиш мақсадида Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятларнинг инновацион ривожланиш бошқармалари ташкил этилди.

Мамлакатимизда 2019 йилнинг октябрида Ўзбекистон Республикаси олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепцияси қабул қилинди. Ушбу ҳужжатга интеллектуал тараққиётни жадаллаштириш, рақобатбардош кадрлар тайёрлаш, илмий ва инновацион фаолиятни самарали ташкил этиш ҳамда халқаро ҳамкорликни мустақкамлаш мақсадида фан, таълим ва ишлаб чиқариш интеграциясини ривожлантириш сингари вазифалар асос қилиб олинди.

Концепция мазмунида мамлакатимиз олий таълим тизимини ислох қилишнинг устивор йўналишлари белгиланган. Унга кўра, олий ўқув юртларида қамров даражасини кенгайтириш ҳамда таълим сифатини ошириш, рақамли технологиялар ва таълим платформаларини жорий этиш, ёшларни илмий фаолиятга жалб қилиш, инновацион тузилмаларни шакллантириш, илмий тадқиқотлар натижаларини тижоратлаштириш, халқаро эътирофга эришиш ҳамда бошқа кўплаб аниқ йўналишлар белгилаб берилган. Бинобарин, Президент ташаббуси билан кўзланган таълим ислохотлари орқали Ўзбекистонда янги Уйғониш даври, яъни учинчи Ренессанс пойдеворини яратишни асосий мақсад қилиб белгиланган.

Ўзбекистон Республикаси иқтисодиётини инновацион ривожлантириш концепциясига кўра, уни амалга ошириш чора-тадбирларидан бири қилиб **интеллектуал мулкни ҳимоя** қилиш алоҳида кўрсатиб ўтилган. Шунингдек аҳоли, олимлар ва тадқиқотчилар орасида қуйидагилар орқали тадбиркорлик маданиятини ошириш кўзда тутилган:

- инноваторларнинг тадбиркорлик ташаббусларини амалга оширишни қўллаб-қувватлаш;

- олимлар ва тадқиқотчиларнинг тадбиркорлик билан бандлигини таъминлаш.

Бу мотивациялар ўз навбатида, бу соҳада эркин бозор механизмларини боқичма-босқич жорий этилишини тақозо этмоқда.

Шу қўйилган вазифаларга биноан, мамлакатимизда кейинги йилларда қандай ижобий натижаларга эришилганлигини таъкидлаб ўтамиз. Стратегияда мамлакатимиздаги инновацион ривожланишнинг ҳозирги ҳолати белгиланганидек: - инновация ва илм-фан соҳаларига Давлат бюджетидан ажратиладиган йиллик маблағлар ҳажми 2018 йилга нисбатан 3 бараварга оширилган ва 1,5 триллион сўмга етган; - ёш олимлар 2018 йилда 6,5 минг нафар бўлган бўлса, 2022 йилда уларнинг сони 10,8 минг нафарни ташкил этмоқда, яъни бир ярим бараварга ўсганлигини билдиради; - кейинги 4 йилда инновацион фаолиятни молиялаштириш бўйича махсус институтлар - инновацион жамғармалар, венчур ташкилотлар ва бошқаларларнинг сони 28 тага етган; - инновацион технологиялар платформаси шалланмоқда [2].

Шунингдек, тизимдаги ислоҳотларнинг энг муҳим жиҳатларидан бири, олий таълим билан ишлаб чиқариш ўртасидаги алоқадорлик интеграциясини вужудга келтириш бўлди. Зеро, ҳамкорликсиз юқори малакали, замон талабидаги кадрлар тайёрлаш мумкин эмас. Мамлакатимиздаги йирик саноат корхоналарининг бузилиб кетиши натижасида ҳамкорлик алоқалари узилиб, таълим ўз йўлида, ишлаб чиқариш ўз йўлида фаолият юритар эди. Бугунги кунда мамлакатимизда йирик ва ўрта ишлаб чиқариш корхоналари қад кўтарди, олий таълим билан ишлаб чиқариш ўртасидаги ҳамкорлик интеграцияси йўлга қўйилди.

2022-2026 йилларга мулжалланган Инновацион ривожланиш **Стратегиянинг асосий мақсади** — мамлакатда креатив иқтисодий шакллантиришда янги иш ўрни яратишдан бошлаб иқтисодий қиймат (капитал) яратишгача бўлган «тармоқ-худуд-илмий/олий таълим ташкилот» узлуксиз экотизимни ривожлантиришдир.

Стратегиянинг асосий йўналишларидан бири этиб: “инновацион инфратузилма субъектлари: инновацион технологик парк, технологиялар трансфери маркази, инновацион кластер, венчур ташкилоти, инновация маркази, стартап акселератор, инкубаторлар тармоғини шакллантириш орқали стартап ташаббусларни қўллаб-қувватлаш ҳамда йирик ҳажмли ишлаб чиқаришни (капитал яратишни) ташкил этиш” белгиланган [2].

Юқоридагиларга кўра, Олий Таълим Муассасалари ва илмий-тадқиқот институтларидаги мавжуд шарт-шароитлар ва илмий салоҳиятдан келиб чиқиб юксак самара берадиган, **янги стратегик инновацион муҳитни** яратиш тўғрисида сўз юритилмоқда. Шунингдек, кичик тадбиркорликнинг инновацион фаолигини ошириш орқали худудларнинг ижтимоий-иқтисодий жадал ўсишини таъминлаш кўзда тутилган.

Фикримизча, бу янги стратегия мавжуд муассасалар таркибида инновацион **микрофирмаларни** ташкил этишни тақозо этади. Афсуски, бундай инновацион тадбиркорлик микрофирмалари мамлакатимизда шаклланиш босқичидадир.

Жаҳон тажрибаси шуни кўрсатмоқдаки, бозор иқтисодиётини ривожлантиришда айнан кичик инновацион фирмаларнинг улуши жуда каттадир, чунки микрофирмаларнинг афзаллик томонлари кўпдир. Масалан, янги шароитга тез

мослашиши, ходимларнинг кам миқдорда эканлиги, молиялаштиришдаги ва жойлашишдаги қулайликлар, таваккалчиликнинг ўзига хос оқлаши ва бошқалар.

Мамлакатимиздаги ижтимоий-иқтисодий ривожланиш ҳозирги кунда мавжуд бўлган инновацион тадбиркорлик структуралари туфайли амалга ошмоқда. Шунингдек, инновацион бизнес бу келажакнинг бизнесидир, шунга кўра инновацион тадқиқотлар атроф муҳитни экологик жиҳатдан ҳимоя қилиш, энергия ва жонли меҳнат истеъмолини камайтириш, ҳом-ашё материалларини тежаш, янги илғор технологияларни, шунингдек ахборот технологияларини яратишга имконият туғдиради. Бошқача қилиб айтганда, қандайдир янги сифатдаги истеъмол товарларни, яъни оригинал маҳсулотлар яратилади. Бу билан ўз навбатида, рақамли иқтисодиёт равнақ топади.

Жаҳондаги аксарият етакчи тадқиқотлар университетлари инсоний захиранинг юқори сифати, яъни: профессор-ўқитувчилар таркибининг малакасини доим ошириб бориш; иш берувчилар ҳамда илмий ишланмалардан фойдаланувчилар билан ҳамкорлик қилиб, билимлар ва илғор инновацияларни кенг ёйиш; муассасанинг ўз замонавий илмий-тадқиқот ҳамда тажриба ўтказиш инфратузилмасига эга бўлиши каби кўрсаткичлар билан ажралиб туради.

Шунингдек, Н.Зуфарова адолатли баҳо берганидек: “Глобал муҳитда университетларнинг ўзаро рақобатда афзаллиги, уларнинг юқори сифатли кадрлар тайёрлаши, илмий тадқиқотлар натижаларининг муҳимлиги, иқтидорли талабалар сони, академик мустақиллиги, илмий ишланмаларни давлат ва хусусий корхоналар орқали тижоратлаштириш ҳисобланади”[12.109].

Юқоридагиларга асосан инновацион тадбиркорликни ривожлантириш имкониятларининг бош асоси - инсоннинг илмий ижодини фаоллаштириш ҳисобланади. Бусиз ҳар қандай соҳада инновациянинг бўлиши мумкин эмас.

Инновацион ривожланиш Стратегияга мувофиқ: - “таълимнинг барча босқичларида яратувчанлик, инновацион тадбиркорлик ва рационализаторлик кўникмаларини ривожлантириш орқали инновацион фаолият бошқарувида **инсон капиталини янада ривожлантириш**” [2] кўзда тутилган.

Хўп, Ўзбекистонда бу масалада аҳвол қандай? Инсон капиталини фаоллаштириш жараёни қандай кечмоқда?

Натижалар. Маълумотларга назар ташлайдиган бўлсак, 2023 йилга келиб Ўзбекистонда олий таълим муассасаларининг сони 200 тадан ошди, шулардан 70 тага яқини хусусийлардир. Шунингдек, кейинги йилларда Ўзбекистон олий таълим соҳасида сезиларли ижобий ўзгаришлар амалга оширилмоқда. 50 га яқин олий таълим муассасаларига молиявий ва академик мустақиллик берилди. Билим даргоҳларининг моддий-техника базаси яхшиланяпти, илмий ишланмаларни молиялаштириш ва ижтимоий қўллаб-қувватлаш кучайтирилмоқда, шунингдек, профессор-ўқитувчиларнинг даромадлари ҳам ортяпти. Инновация йўналишидаги алоҳида давлат тузилмалари ташкил этилиб, олий ўқув юртларида ҳам янги бўлинмалар очилмоқда. Буларнинг барчаси ҳозирда бозор томон йўналтирилган бўлиб, охир оқибатда улар ўртасида биз кутган, жаҳоннинг илғор мамлакатларидаги каби рақобат кураши шаклланди.

Бу жараёнда Ўзбекистондаги барча олий ўқув юртларига ўртак сифатида, Тошкент ирригация ва қишлоқ хўжалигини механизациялаштириш инженерлар институтини кўрсатиш мумкин. Ушбу институтда яқин ўтган йиллар мобайнида инновацион инфратузилманинг бир бутун системаси яратилган: булар – ҳозирги кунда фаолият кўрсатиб келаётган замонавий технопарклар, технополислар, илмий-инновацион кластерлар ва лабораториялар, бизнес-инкубаторлар, янги замонавий кафедралардир. Институтда «тармоқ-худуд-илмий/олий таълим ташкилот» узлуксиз экотизими шакллантирилган. Бугунги кунда институтнинг умумий илмий салоҳияти эса 69 фоизни ташкил этади [15].

Шуларга қарамасдан, инновацион жамиятнинг реал ҳолатига (стратегия бўйича) баҳо бериладиган бўлса, иқтисодиётнинг реал секторида, шунингдек олий таълим тизимида, илмий ва инновацион ишланмаларни тижоратлаштириш даражаси, илм-фан, таълим ва саноат ўртасидаги ҳамкорлик алоқалари жаҳондаги илғор университетларга нисбатан паст бўлиб қолмоқда.

Бу масалада олий таълим муассасаларининг аксарият кўпчилигида инновацион муҳит суст даражада эканлиги ҳаммамизга маълум, буни инкор эта олмаймиз. Ҳозирги вақтдаги вужудга келган вазият аниқ. Аниқроғи: - олий таълимда иш ҳақининг юқори бўлишига қарамай, молиявий аҳволини яхшилаш мақсадида қўшимча юкломани бажариш билан банд бўлиб қолган педагоглар кўпчиликни ташкил этади; - инновация билан шуғулланганларнинг кўпчилиги эса, фақат кичик хўжалик шартномасини бажариш фаолиятидан нарига ўтмайди; - аксарият ҳолларда ходимлар рейтинг балларини кўтариш учун олий таълим муассасаси ҳисоб рақамларига “сунъий хўжалик шартномаси” орқали маблағ туширишлар эса, анъанага айланиб қолган; - инновацион тижорат бўлинмаларини очишни тарғибот қилиш ва уларни шакллантириш жуда ҳам суст даражада; - баъзи таълим муассасаларида бу масаладаги ташаббускорларни қўллаб қувватланмаганлик ҳолатлари ҳам учраб туради; - университет ва институтлар ўз рейтингларини кўтаришга интилишларига қарамай, ҳанузгача илмий салоҳиятга эга бўла олмаган (билими паст) педагоглар кўпчиликни ташкил этади; - бу йилдан чет тилини ўрганиш масаласида, яъни мустақил илмий изланувчиларга диссертация мавзуларини тасдиқлаш учун чет тили бўйича махсус сертификатнинг талаб қилиниши, кўпчилик ёши ўтган педагогларни ҳафсаласини пир қилди ва ҳозирги кунда улар икки ўт орасида қолмоқдалар; - ташқи ўриндошларнинг мазкур олийгоҳга инсон капитали сифатидаги улушлари жуда ҳам паст, деярли йўқ даражада; - чет тили, шунингдек рус тилида дарс берувчи педагогларнинг етишмаслиги сурункали ҳолатга айланган; - кўпчилик олий таълим муассасаларида ханузгача бозор рақобатида устуворликни таъминловчи стратегияни тадқиқот қилувчи маркетинг марказлари ташкил этилмаган; - шулар билан биргаликда, ижтимоий тамоқларда етакчи университетларнинг олимлари айтганларидек: “Замонавий ўлчов илмий асбоблари йўқ, уларни сотиб олишга эса деярли 30 йилдан буён маблағ ажратилмайди. Экспериментал илмий мактаблар тугаган, шунга қарамасдан, раҳбарият илмий нашрларни ҳалқаро журналларда чоп этишни талаб қилмоқда !...Яхши дарсликларсиз, приборлар ва ускуналарсиз, яхши мутахассисларни тайёрлаш мумкин эмас”[17].

Булардан англашимизча, “инновацион тадбиркорлик фаолияти – ҳақиқий, ҳалол даромад манбаи” эканлигини тушуниб етишимиз зарур. Бинобарин, тушуниб

етканларга ҳам, хар ҳил ортиқча ўқув юкламалари (бир ставкадан кўпи), жамоат ишлари, тадбирлар, хар ҳил текширувлар ва ҳали ҳам давом этиб келаётган қоғозбозликлар имконият бермаётганга ўхшайди. Масалан, баъзи институтларда электрон журнал жорий қилингани билан, бунга параллел равишда гуруҳларга хар бир фан учун журнал юргизиш давом этиб келинмоқда. Бу билан педагогларда вақтдан унумли фойдаланилмаётганлиги, аниқ кўриниб турибди.

Олий таълим муассасаларидаги бу бугунги кунда юзага келган ҳолат, кўпчилик профессор-ўқитувчиларимизни оғир вазиятга тушириб қўйган. Ўйлаймизки, шу ва шунга ўхшаш бугунги кунда йиғилиб қолган муаммолар, олим-педагог кадрларимизнинг интеллектуал қобилиятларини капиталга айланишига тўсиқ бўлиб турибди. Шунингдек, бунга кўшимча равишда, бугунги кунга келиб, ўзгаришлар тенденциясида шуни кузатиш мумкинки, айнан давлат таълим муассасаларида кадрлар кўнимсизлиги бошланган, яъни билимли, малакали, илмий салоҳиятга эга бўлган замонавий ёш кадрларнинг хусусий таълим муассасаларига ўтиб кетиши кузатилмоқда. Бинобарин, рақобат кураши бошланди ва авж олиши арафасида турилибди. Бу жиддий масала олий таълимдаги раҳбарларни ўйлантириб қўймоқда деб ҳисоблаймиз.

Кўриниб турибдики, шунга ўхшаш муаммолар олий таълим муассасаларида инсон капиталини фаоллаштиришга имконият бермай келмоқда. Ўйлаймизки, бу вазиятни тушуниб олиш зарурияти аллақачон етиб келган. Ваҳоланки, кечиктирмай бу муаммоларнинг турли вариантлардаги ечимларини излашимизга тўғри келади.

Шундай экан, олимларимизнинг инновацион тадбиркорлик билан шуғулланишига яна нималар тўсқинлик қилиши мумкин? Ваҳоланки, турли кўринишдаги инновацион тадбиркорлик жараёнини қўзғатувчиси, ҳаракатга келтирувчиси интеллектуал капитал экан, ўйлаймизки бундай имконият деярли хар бир профессор ўқитувчида мавжуд. Шундай экан, улар олдида турган бугунги кундаги муаммо – ўз ички кечинмаларидаги тўсиқларни енгиб, мавжуд имкониятлардан фойдаланиш орқали ташаббускорлик қилиб инсон капиталига айлана олишдир.

Бу масалада давлатимиз томонидан мазкур фаолият хар томонлама қўллаб-қувватланаётганлигини айтиб ўтиш ўринлидир. Стратегияда: - “инновацион фаолиятни давлат томонидан қўллаб-қувватлашнинг институционал механизмларини такомиллаштириш орқали инновацион фаол ташкилотлар улушини ошириш; - янги турдаги маҳсулотлар ва инновацион технологиялар яратишнинг ғоядан якуний истеъмолчигача бўлган комплекс тизимини таъминлаш орқали инновацияларга бўлган талабни рағбатлантириш” - яратилган капитални «тубдан янгиловчи» инновацияларга қайта йўналтириш тизимини шакллантириш [2]; - корхоналарнинг ўз маблағлари ҳисобидан амалга ошириладиган илмий-тадқиқот ва инновацион ишларини солиқ имтиёзлари орқали рағбатлантириш кўзда тутилган [1.151].

Хулоса ва таклифлар. Албатта, булардан фойдаланиш йўл-йўриқларини билишимиз лозим бўлади. Ҳолбуки, олий таълим муассасаларининг раҳбарияти томонидан мамлакатда инсон капиталини фаоллаштириш бўйича олимлар ҳамда талабалар учун яратилаётган имкониятларни тушуниб етиш керак бўлади. Ҳозирги вазиятда Республикадаги олий таълим муассасаларида умумий массага нисбатан инновацион тадбиркорлик билан шуғулланувчи профессор ўқитувчилар жуда озчиликни ташкил қилади. Чунки, манфаатлар мувофиқлаштирилмаган. Шу сабабли

умумий ҳолатни аниқлаш мумкин – кўпчилик педагог олимларимизда тадбиркорлик хисси деярли йўқ даражада, кўпчилиги ҳанузгача уни англаб етмаган.

Юзага келган ушбу вазият, ҳали ҳам таълим, фан соҳасида бозор мотивациясини етари эмаслиги, реал инновацион тадбиркорлик муҳитининг шаклланмаганлигидан далолат беради деб ҳисоблаймиз. Ваҳоланки, олий таълим муассасалари ўртасида яқинда шакилланган рақобат кураши бу муаммоларга жиддий ёндашишни талаб қилаётганини эсдан чиқармаслигимиз лозим. “Бозор конъюктураси ва рақобат ҳар қандай корхона даражасида ишчи кучининг сифати ҳақида ғамхўрлик қилишга мажбур қилади. Бозорда кимнинг маҳсулотининг сифати юқори ва хизмат кўрсатиш даражаси яхши бўлса, меҳнат унумдорлиги юқори ва бошқариш самарали бўлса ўша ютади” [13.696].

Юқоридаги мулоҳазаларга асосланиб, олий таълим муассасаларида инсон капитални фаоллаштириш учун қуйидагиларни тавсия этамиз:

- ОТМлардаги мавжуд илмий салоҳият (потенциал)ни тўлиқ ҳисобга олиш зарур. Бу муассасалар инновацион инфраструктураларининг ядроси ҳисобланади ва бу Республикаимизнинг алоҳида минтақаларини гармоник ривожланиши учун жуда катта, етакчи имконият манбаидир;

- ОТМларда инновацион тадбиркорликни ривожлантириш учун, бугунги кун зарурияти - мавжуд олимлар потенциалидан унумли фойдаланишнинг бозор механизмини ишлаб чиқишни тақозо қилади, яъни яқин вақт мобайнида ОТМларда педагогик кадрларни инновацион тадбиркорликка ундайдиган “Бозор мотивациясини” яратиш зарурдир;

- Ташкилий масалада олимларга илм соҳасида бозор иқтисодиётининг ҳуқуқий асосларига биноан, илғор кафедралар таркибида янги хусусий микрофирмалар ва давлат шерикчилик асосидаги корхоналарни, технопаркларни, илмий марказларни очишга тарғибот ишларини жадаллаштириш лозим;

- Инновацион концепциясига биноан ОТМ раҳбарлари профессор ўқитувчиларни инновацион тадбиркорлик билан фаолият кўрсатишида ҳар томонлама (жой, молиялаштириш, субсидия) уларни қўллаб-қувватлаш лозим;

- ОТМларда инновацион жараёнлар натижаларига кўра инноватор-тадбиркорларни янги муносиб рағбатлантиришни жорий этиш лозим;

- Ривожлаган Ғарб мамлакатлари тажрибасидан келиб чиқиб, Республикаимизда инсон капитални рағбатлантиришга қаратилган Жамғарма ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Хулоса қилиб айтганда: “Олдинга, янгилашиш сари бир неча қадам қўйиш учун, халқимиз асрлар давомида тўплаган бебаҳо тажриба, яъни кадрлар тайёрлаш бўйича ҳамда илмий-таълимий соҳада эришилган ютуқлар, услубий, тузилмавий, моддий ва ниҳоят, инновацион ривожланиш (чет эл) тажрибасини ҳисобга олиш ҳамда ундан фойдаланиш лозим” [15].

Адабиётлар/Литература/References:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси. Учинчи нашри. – Тошкент:“O‘zbekiston” нашриёти, 2022. - 440 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-165- сон “2022-2026 йилларда Ўзбекистон Республикасининг инновацион ривожланиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2022 йил, 6 июль фармони//Халқ сўзи газетаси, 2022 йил. 7 июль.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг ПФ-5847- сон “Ўзбекистон Республикаси Олий таълим тизимини 2030 йилгача ривожлантириш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги 2019 йил 8 октябрь фармони//Халқ сўзи газетаси, 2019 йил, 9 октябрь.
4. Экономическая теория. Трансформирующаяся экономика: Учеб. Пособие для вузов: под ред.проф. И.П.Николаевой. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – с.401-415. Кўшимча: Schultz, T. W. Investment in Human Capital [Text] / T.W. Schultz // The American Economic Review. 1961. Vol. 51. Pp. 1-17.
5. Друк В.Ю. Человеческий капитал как важнейший фактор активизации научно-инновационной деятельности вуза / В.Ю. Друк, О.А.Золотарева, О.А.Румак. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2013. - №5(52). –с.292-296. – URL: <https://moluch.ru/archive/52/6839/> (дата обращения: 29.03.2023);
6. Отто О.Э. Влияние человеческого капитала на формирование цифровой экономики в Узбекистане / О.Э.Отто. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2020. - №22 (312). – с.388-390. - URL: <https://moluch.ru/archive/312/79758/>(дата обращения: 29.03.2023).
7. Сулейманкадиева А.Э., ПетровМ.А., Александров И.Н., Папазова О.А. Развитие человеческого капитала в условиях перехода общества к новому технологическому укладу //Вопросы инновационной экономики. – 2021. – Том 11. - №4. – с. 1557-1572./ <https://elibrary.ru/item.asp?id=48125303>
8. Малехина П.Ю., Дмитриев А.Г. Перспективы развития человеческого капитала в экономике Российской Федерации // Economics and management of a national economy. Economics: Yesterday, Today and Tomorrow. 2021, Vol. 11, Is. 3A. – с.355-363.
9. Клеева Л.П. Развитие человеческого капитала как часть стратегии социально-экономического развития // Компетентность / Competency (Russia). — 2021. — № 7. DOI: 10.24412/1993-8780-2021-7-44-49
10. Яров А. Инсон капитали – иқтисодий барқарорлик таянчи// Бозор, Пул ва Кредит - 2020. №1. – 43-46 бетлар.
11. Зуфарова Н. Иқтисодиётни рақамлаштириш шароитида олийгохлар бренд капиталини шакллантириш масаласи//AGRO-ILM. №4.2022. 106-109 б.
12. Артамонова А., Симоненко С. О человеческом капитале // Парламентская газета. 20.12.2021 г.
13. Қутибоев Т. Ишчи кучи сифати инсон капиталининг асосий элементи сифатида// “Erkin bozor mexanizmlarini joriy etish hamda sog‘lom raqobat muhitini yaratish orqali hududlarda tadbirkorlikni rivojlantirish istiqbollari” mavzusida respublika miqyosidagi

- ilmiy-amaliy anjuman (2023 yil, 4 mart) ilmiy maqolalar va tezislar to'plami. – Andijon.: AndMI, 2023. – 694-696 b.
14. Щетинин В. Цена труда в России – меньше не бывает // Человек и труд. - 2000. - №1.
 15. Умурзоқов Ў. Таълим тизими ислоҳотлари Ўзбекистонда янги Уйғониш даври пойдеворини яратади//<https://xs.uz/uzkr/post/talim-tizimi-islohotlari-ozbekistonda-yangi-ujgonish-davri-pojdevorini-yaratadi./29.10.2020>.
 16. Абдуқундузова Н. Ўзбекистон – 2022 йилда инновациялар бўйича глобал етакчи. Инновацион ривожланиш агентлиги котибияти хабари//old.mininnovation.uz^oz/news/post-1129 30.12.2022 да қўйилган.
 17. Иргазиев Б.Ф., Турсунметов К.А., Файзуллаев Б.А. "Слегка специалисты". Преподаватели бьют тревогу, качество высшего образования находится на критическом уровне // <https://podrobno.uz/cat/obchestvo/slegka-spetsialisty-prepodavateli-byut-trevogu-kachestvo-vysshego-obrazovaniya-nakhoditsya-na-kritich/> 4 апреля 2023, 16:30 17453